

УДК 342.9+349.6

Л. Є. Хижня
здобувач

кафедри адміністративного та господарського права
ДВНЗ «Запорізький національний університет»

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ВЧИНЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

Постановка проблеми. Проблема адміністративної відповідальності юридичних осіб є відносно новою і не є характерною для розвитку правової науки. Існування такої проблеми обумовлюється наявністю ряду питань, до яких, передусім, належить «радянська» правової спадщини, що містить в собі заборона існування приватної власності, відсутність механізмів функціонування юридичних осіб приватного права, а відтак і відсутності необхідності законодавчого врегулювання їх відповідальності за заподіяння шкоди. Інститут юридичної відповідальності в цілому, і зокрема, – адміністративної відповідальності формується з дотриманням концепції застосування заходів державного примусу до *винних* осіб (курс. – авт.), при цьому категорія «вина» розуміється як «психічне ставлення особи» до вчиненого діяння [1, с. 394–395]. При цьому очевидним є розуміння, що юридична особа ненаділена психікою, а отже, застосування категорії «вини» у розумінні «психічного ставлення» до юридичних осіб є неможливим. Таким чином, запровадження інституту адміністративної відповідальності пов'язується із проблемою переосмислення категорії вини як характеризуючої ознаки суб'єктивної сторони складу адміністративного правопорушення.

До проблем, яка вимагає наукового розгляду та практичного коригування, вважаємо пошук єдиного підходу до розуміння доцільності та можливості притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення порушень законодавства у сфері захисту довкілля юридичними особами. При цьому чинним законодавством України встановлюються механізми застосування спеціальної системи стягнень майнового характеру до юридичних осіб, які за своєю сутністю є заходами адміністративної відповідальності [2, с. 314].

Стан наукової розробки проблеми характеризується тим, що, незважаючи на наявність численних фундаментальних досліджень формування і розвитку законодавства з питань захисту довкілля, зокрема В. І. Андрейцева, А. П. Гетьмана, Р. С. Кіріна, В. В. Костицького, В. А. Зуєва, П. М. Рабіновича, Ю. С. Шемшученка та ін., які стосуються еколого-правових проблем, питання адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень у відповідній сфері довкілля залишаються розробленими недостатньо.

Серед публікацій, що необхідно виділити, результати яких сприяють пошуку напрямів вирішення проблеми застосування заходів адміністративної відповідальності в цілому, і зокрема, встановлення дієвого механізму адміністративної відповідальності юридичної особи, необхідно виділити праці В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, В. М. Бевзенка, Ю. П. Битяка, Л. Р. Білої-Тіунової, М. Ю. Віхляєва, В. М. Гаращука, Є. А. Гетьмана, І. П. Голосніченка, Р. А. Калюжного, С. В. Ківалова, Л. П. Коваленко, Н. В. Коваленко, І. Б. Коліушка, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, О. В. Константого, Є. В. Курінного, М. В. Лошицького, Д. М. Лук'янця, П. С. Лютикова, Р. С. Мельника, О. І. Миколенка, О. М. Музичука, Н. Р. Нижник та ін. Проте з врахуванням надзвичайно низького рівня правової ефективності застосування заходів адміністративної відповідальності у сфері охорони довкілля набуває особливої актуальності набуває визначення його особливостей та напрямів удосконалення правового регулювання її механізму відносно результатів діяльності юридичних осіб.

Метою дослідження є встановлення сутності та напрямів реалізації механізмів реалізації механізмів адміністративної відповідальності юридичних осіб в цілому, і зокрема, і сфері захисту довкілля.

Виклад основного матеріалу. Попри відсутність у Кодексі України про адміністративні правопорушення [3] механізмів застосування механізмів адміністративної відповідальності до юридичних осіб в цілому, і зокрема, у сфері захисту довкілля, необхідно визначити ряд законодавчих актів встановлюються механізми застосування адміністративних санкцій до юридичних осіб. Такими законодавчими актами України є Закони України: «Про ветеринарну медицину» [4], «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [5], «Про виключну (морську) економічну зону» [6] та іншими. Безумовно, таким законодавчим актом є Господарський кодекс України, де визначаються адміністративно-господарські санкції (глава 27) [7]. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 20 Господарського кодексу України встановлено, що застосування адміністративно-господарських санкцій є одним із визначених чинним законодавством способів захисту порушених прав

та інтересів. Статтею 49 Господарського кодексу України визначено, що підприємці несуть відповідальність за заподіяння шкоди довкіллю. У випадку ж порушення такої законодавчої вимоги до винних осіб може бути застосовано майнову та іншу встановлену законом відповідальність [7]. Подібною є положення ч. 2 ст. 104 Закону України: «Про ветеринарну медицину» [4], де визначено, що сплата штрафів за порушення вимог використання об'єктів тваринного світу не звільняє юридичних та фізичних осіб від усунення у порядку, встановленому законодавством, допущених порушень і відшкодування завданої ними шкоди. У Законі України «Про виключну (морську) економічну зону» передбачено ряд правопорушень, вчинення яких є підставою для застосування до юридичних осіб заходів відповідальності за незаконну промислову діяльність (ст. 22), порушення правил безпечної експлуатації споруд (ст. 23), незаконну експлуатацію природних ресурсів (ст. 24), незаконне ведення морських наукових досліджень (ст. 25), забруднення морського середовища (ст. 26) [6].

Ю.О. Легеза, долідажуючи проблему інститут адміністративної відповідальності у сфері використання природних ресурсів, обґрунтовує, що наявність у системі адміністративно-господарських санкцій таких ознак, як майновий характер обмежень, а також віднесення до її складових таких санкцій, як штраф, конфіскація засобів і знарядь, конфіскація незаконно добутих природних ресурсів, є аргументацією її віднесення до адміністративної чи кримінальної відповідальності юридичних осіб в цілому, і зокрема, у сфері захисту довкілля [8, с. 140-147]. Підхід, запропонований Ю. О. Легезою корелюється з підходом І. О. Віхровою, запропонованим підкреслює, що аргументацією недоцільності «підміни» правових інститутів – коли замість законодавчого визнання адміністративної (чи кримінальної, у разі підвищеного ступеня суспільної небезпеки вчиненого діяння) відповідальності «штучно» запроваджується інститут адміністративно-господарських санкцій, якому притаманні такі риси: 1) підставою їх застосування є вчинення порушення правил здійснення господарської діяльності у сфері захисту довкілля, що не пов'язано з порушенням умов господарсько-правового договору; 2) на відміну від господарських санкцій, що виникають внаслідок порушень умов господарсько-правового договору, адміністративно-господарські санкції застосовуються уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування, а не іншими органами чи стороною в зобов'язанні; 3) встановлюються адміністративно-господарські санкції виключно законами, а не підзаконними актами чи договором, якими визначаються види цих, порядок та підстави їх застосування [9, с. 152].

Виділяється позиція І. Я. Куян, яка зазначає, у випадку вчинення правопорушень у сфері використання природних ресурсів накладаються не лише стягнення, передбачені у чинному Кодексі України про адміністративні правопорушення, але й ряд заходів адміністративного примусу, змістом яких є обмеження чи позбавлення особи спеціального права – права використання природних ресурсів чи об'єктів, права ведення екологічно значущої діяльності, в тому числі обмеження дії чи анулювання дозволів та ліцензій. Застосування таких стягнень встановлюється найчастіше нормами підзаконних нормативно-правових актів, і є за своєю сутністю заходами припинення правопорушень. Порівняння ознак адміністративних санкцій, які спрямовані на позбавлення осіб (фізичних і юридичних) спеціальних прав, зокрема зупинення дії, анулювання дозволів, ліцензій, зупинення, припинення діяльності, дало підстави для ствердження відсутності суттєвої рівниці у змісті таких санкції [10, с. 8].

На практиці відбувається поєднання заходів адміністративної відповідальності із заходами, пов'язаними із здійсненням господарської діяльності суб'єктами правопорушень в цілому, і зокрема, у сфері захисту довкілля. Зокрема, у справі № 826/6868/14 Харківським окружним адміністративним судом за позовом Державної екологічної інспекції України прийнято рішення про накладення штрафу на фізичну особу – підприємця за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 78 КУпАП, у розмірі 136 грн., а також рішення про зупинення його діяльності з переробки соняшникової олії через порушення вимог охорони навколишнього природного середовища [11].

Повертаючись до проблеми встановлення сутності вини як ознаки суб'єктивної сторони адміністративних правопорушень у сфері захисту довкілля. Ю. О. Легеза здійснюючи характеристику суб'єктивної сторони адміністративних правопорушень у сфері захисту довкілля робить висновок, що застосування заходів адміністративної відповідальності як за наявності вини (у більшості випадків), так і без вини суб'єктів правопорушень. Антагоністичною є позиція М. М. Бринчука, який визначає вину особи як складову характеристики адміністративної відповідальності за вчинення екологічних правопорушень як психічне ставлення правопорушника до своєї протиправної поведінки, яка може виявлятися в дії чи бездіяльності. Вина, у свою чергу, може бути у формі умислу (прямого чи опосередкованого) чи необережності (самонадійності чи недбалості). Вину М. М. Бринчук визначає обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу адміністративного правопорушення у сфері захисту довкілля [12].

Аргументація Ю.О. Легези щодо доцільності запровадження механізмів заходів відповідальності без вини у випадку заподіяння шкоди до-

вкіллю, що відбувається внаслідок функціонування джерела підвищеної небезпеки. Відповідно до чинного законодавства України під об'єктом підвищеної небезпеки необхідно розуміти об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що відповідно до закону є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру (ст. 1 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки») [13].

Відповідно до статті 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» особи, які володіють джерелом підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що ця шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ або навмисних дій потерпілих [14].

На підтримку такого підходу варто навести позицію Д. М. Лук'янця, що досліджуючи категорію адміністративної відповідальності юридичних осіб і застосування до них категорії вини, визначає, що : 1) юридичні особи не можуть мати власних психічних характеристик; 2) реалізація правосуб'єктності юридичних осіб здійснюється виключно через її уповноважені органи управління (одноособові чи колегіальні); 3) притаманність юридичним особам внутрішньої організаційної структури; 4) встановлена специфічна система правової та економічної оцінки діяльності юридичних осіб [15, с. 190].

В цілому погоджуючись з необхідністю встановлення механізмів адміністративної відповідальності без вини, необхідно зазначити, що вина як характеристика суб'єктивної сторони складу адміністративної відповідальності може бути застосовано виключно в аспекті оцінки правомірності діяльності фізичних осіб, а відтак не може бути визнана обов'язковою ознакою такої категорії.

Висновок. Таким чином, запровадження інституту адміністративної відповідальності юридичних осіб за вчинення правопорушень у сфері захисту довкілля передбачає перегляду розуміння категорії вини як її складового елементу та встановлення унікальної системи стягнень, до яких, зокрема, необхідно віднести вилучення прибутку (доходу); накладення адміністративно-гос-

подарського штрафу; обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання; заборона реклами продукції, що виробляється юридичною особою-забруднювачем довкілля.

Література

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т.1: А-Г. 672 с.
2. Костицький В. Десять тез про юридичну відповідальність за екологічні правопорушення. *Про українське право: Часопис кафедри теорії та історії держави і права* / КНУ ім. Тараса Шевченка. 2010. Число 5. Правова відповідальність. С. 312–322.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
4. Про ветеринарну медицину : Закон України від 25.06.1992 р. № 2498-12. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст. 531.
5. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24.02.1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 27. Ст. 218.
6. Про виключну (морську) економічну зону : Закон України від 16.05.1995 р. № 162-95/ВР [Електронний ресурс]. *Законодавство України : офіц. сайт*. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/162/95-%D0%B2%D1%80>
7. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст.144.
8. Легеза Ю.О. Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері використання природних ресурсів. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С.140–147.
9. Віхрова І. О. Адміністративно-господарські санкції як заходи господарсько-правової відповідальності. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 151–155.
10. Куян І. А. Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2001. 20 с.
11. Постанова Харківського окружного адміністративного суду від 25.07.2016 р. № 820/3470/16 [Електронний ресурс]. *Офіційний веб-сайт Єдиного державного реєстру судових рішень*. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/59192135>
12. Бринчук М. М. Экологическое право : учебник. 4-е изд. Москва : Эксмо, 2010.
13. Про об'єкти підвищеної небезпеки : Закон України від 18.01.2001 р. № 2245-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 15. Ст. 73.
14. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1991.
15. Лук'янець Д. М. Розвиток інституту адміністративної відповідальності : концептуальні засади та проблеми правореалізації : дис. ... д.ю.н. / 12.00.07. К., 2007. 410 с.

Анотація

Хижня Л. Є. Адміністративна відповідальність юридичних осіб за вчинення правопорушень у сфері охорони довкілля. – Стаття.

Акцентовано, що визначення сутності адміністративної відповідальності у сфері охорони довкілля вимагає застосування дедуктивного методу наукового пізнання, що дозволяє слідувати від розуміння загальної категорії до спеціальних її складових. Наголошено, що розуміння сутності адміністративної відповідальності у сфері захисту довкілля має головною проблемою бланкетний характер відповідних норм адміністративного законодавства як регулятора відповідних суспільних відносин. Визначено, що підставами адміністративної відповідальності у сфері захисту довкілля є вчинення порушення норм адміністративно-деліктного законодавства України. Адміністративні правопорушення у сфері захисту довкілля класифіковано за об'єктом, суб'єктом, способом вчинення. В ході здійсненої класифікації адміністративних правопорушень у сфері захисту довкілля аргументовано доцільність застосування заходів адміністративної відповідальності до юридичних осіб. Адміністративну відповідальність у сфері захисту довкілля визначено як сукупність адміністративних процедур, що передбачають своїм результатом застосування до особи (фізичної чи юридичної), внаслідок діяльності якої заподіяно шкідливий вплив на довкілля адміністративних санкцій. Визначено необхідність встановлення механізмів адміністративної відповідальності без вини. Зазначено, що вина як характеристика суб'єктивної сторони складу адміністративної відповідальності може бути застосовано виключно в аспекті оцінки правомірності діяльності фізичних осіб, а відтак не може бути визнана обов'язковою ознакою такої категорії. Зроблено висновок, що запровадження інституту адміністративної відповідальності юридичних осіб за вчинення правопорушень у сфері захисту довкілля передбачає перегляду розуміння категорії вини як її складового елементу та встановлення унікальної системи стягнень, до яких, зокрема, необхідно віднести вилучення прибутку (доходу); накладення адміністративно-господарського штрафу; обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання; заборона реклами продукції, що виробляється юридичною особою-збріднювачем довкілля.

Ключові слова: адміністративне правопорушення, довкілля, об'єкт, природні ресурси, суб'єкти, фізичні особи, юридичні особи.

Аннотация

Хижня Л. Е. Административная ответственность юридических лиц за совершение правонарушений в сфере охраны окружающей среды. – Статья.

Акцентировано, что определение сущности административной ответственности в области охраны окружающей среды требует применения дедуктивного метода научного познания, позволяющий следовать от понимания общей категории до специальных ее составляющих. отмечено, что понимание сущности административной ответственности в сфере защиты окружающей среды имеет главной проблемой бланкетный характер соответствующих норм административного законодательства как регулятора соответствующих общественных отношений. определено, что основаниями административной ответственности в сфере защиты окружающей среды является совершение нарушения норм административно-деликтного законодательства Украины. административные пра-

вонарушения в области защиты окружающей среды классифицированы по объекту, субъектом, способом совершения. в ходе проведенной классификации административных правонарушений в сфере защиты окружающей среды аргументированно целесообразность применения мер административной ответственности к юридическим лицам. административной ответственности в сфере защиты окружающей среды определен как совокупность административных процедур, предусматривающих своим результатом применения к лицу (физическому или юридическому), в результате деятельности которой причинен вредное воздействие на окружающую среду административных санкций. определена необходимость установления механизмов административной ответственности без вины. отмечено, что вина как характеристика субъективной стороны состава административной ответственности может быть применено только в аспекте оценки правомерности деятельности физических лиц, а потому не может быть признана обязательным признаком такой категории. сделан вывод, что введение института административной ответственности юридических лиц за совершение правонарушений в сфере защиты окружающей среды предусматривает просмотра понимания категории вины как ее составного элемента и установка уникальной системы взысканий, к которым, в частности, необходимо отнести извлечение прибыли (дохода); наложение административно-хозяйственного штрафа; ограничение или приостановление деятельности субъекта хозяйствования; запрет рекламы производимой продукции юридическим лицом-загрязнителем окружающей среды.

Ключевые слова: административное правонарушение, окружающей среды, объект, природные ресурсы, субъекты, физические лица, юридические лица.

Summary

Khyzhnia L. Ye. Administrative responsibility of legal persons for offenses environmental. – Article.

It is emphasized that the definition of the essence of administrative responsibility in the field of environmental protection requires the use of a deductive method of scientific knowledge, which allows one to follow from understanding the general category to its special components. It is noted that understanding the essence of administrative responsibility in the field of environmental protection has the main problem the blanket nature of the relevant norms of administrative law as a regulator of relevant public relations. It is determined that the basis of administrative responsibility in the field of environmental protection is a violation of the administrative-tort legislation of Ukraine. Administrative offenses in the field of environmental protection are classified by object, subject, method of commission. In the course of the classification of administrative offenses in the field of environmental protection, the feasibility of applying administrative responsibility measures to legal entities was reasoned. Administrative responsibility in the field of environmental protection is defined as the totality of administrative procedures that provide as a result of application to a person (physical or legal), as a result of which harmful administrative effects on the environment are caused. The necessity of establishing mechanisms of administrative responsibility without fault is determined. It is noted that guilt as a characteristic of the subjective side of the composition of administrative responsibility can be applied only in terms of assessing the legitimacy of the activities of individuals, and therefore cannot be recognized as an obligatory attribute of this category.

It is concluded that the introduction of the institution of administrative responsibility of legal entities for committing offenses in the field of environmental protection involves viewing an understanding of the category of guilt as its component and setting up a unique system of penalties, which, in particular, include profit (income); im-

sition of an administrative fine; restriction or suspension of the business entity; a ban on advertising products by a legal entity polluting the environment.

Key words: administrative offense, environment, object, natural resources, subjects, individuals, legal entities.